Л. М. Шкарапута. – К., 2000. – С. 242; [20]Шах-Майстренко М. Амазонки. – С. 128; [21]Толковый словарь русского языка С. И. Ожегова и Н. Ю. Шведовой // Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия 2001. – 2 CD; [22]Фрейд З. Указ. соч. – С. 209, порівн. с. 186.

А.В.Максименко, викладач

ФУНКЦІОНУВАННЯ НОМЕНКЛАТУРНИХ НАЗВ У ТЕКСТАХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ОФІЦІЙНИХ ЗАЯВ ЗМІЖНАРОДНИХ ПИТАНЬ)

У статті проведено аналіз особливостей функціонування номенклатурних назв у текстах заяв з міжнародних питань і підтверджено закономірний характер їх використання як засобу мовної реалізації основних стильових рис.

The article is based on the analysis of the functional peculiarities of the nomenclature in the texts of foreign affairs official statements and confirms the characteristics of there use as the means of linguistic realization of the main stylistic features.

На сучасному етапі важливим завданням української лінгвостилістики є повний аналіз й опис особливостей мовної організації стилів, підстилів і жанрів, специфіки функціонування в них мовних одиниць різних рівнів. Одним із аспектів цієї проблеми можна вважати визначення специфічних рис дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю, своєрідності мовного оформлення окремих його жанрів.

Увагу українських мовознавців (А.П. Коваль, Н.В. Артикуца, Д.В. Горбачук, Л.М. Паламар, Ю.М. Прадід, С.П. Кравченко та ін.)[1] завжди привертали питання науково-теоретичного й науково-практичного системного дослідження офіційно-ділового стилю мовлення. У той же час особливості дипломатичного підстилю, який поряд із загальностильовими рисами має чимало специфічних ознак, вивчено ще недостатньо. Останнім часом можна спостерігати помітну активізацію інтересу українських лінгвістів до вивчення мовної специфіки дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю (О. Бех, О.М. Пазинич, О.М. Мацько та ін.)[2], проте слід

зауважити, що не всі жанрові різновиди дипломатичного підстилю потрапили у поле зору мовознавців. Так, офіційні заяви з міжнародних питань як жанровий різновид дипломатичного підстилю ще не стали об'єктом лінгвістичного дослідження. Однак проведення лінгвістичного аналізу текстів цих дипломатичних документів здається нам цілком вмотивованим. З одного боку, це зумовлюється потребами розвитку лінгвістичної теорії і практики, зокрема необхідністю удосконалення й уточнення традиційної класифікації стилів, що склалась історично, відповідно до нових суспільних функцій мови. З іншого, роллю цих документів у здійсненні дипломатичної діяльності держави.[3] Ці документи, одночасно звернені до урядів і народів усіх країн, покликані інформувати про офіційну позицію уряду з того чи іншого зовнішньополітичного питання, давати оцінку подіям у світі, пропонувати способи розв'язання міжнародних проблем. Це дозволяє вважати заяви особливими дипломатичними документами, такими, що сприяють зміцненню довіри між країнами, служать прикладом нового підходу до вирішення найактуальніших світових проблем, можуть викликати широкий резонанс у світі, демонструють миролюбну зовнішню політику держави.

Заяви належать до одного з трьох жанрових різновидів дипломатичних документів – до документів інформативного плану.[4] Причому у цій групі документів поряд із комюніке й деклараціями дипломати виділяють кілька типів заяв, серед яких спільні заяви як результат міжурядових переговорів, офіційних візитів, заяви керівників (глав) держав і урядів, заяви для преси, і нарешті, заяви уряду, законодавчих органів держави (парламенту) і міністерства закордонних справ з питань міжнародних відносин.[5] Зазначені документи, маючи чимало спільних рис, можуть відрізнятися змістом, призначенням, функцією, комунікативним завданням, обсягом тексту, його структурно-композиційною організацією, мовним оформленням, манерою (способом) викладу інформації.

Хоча офіційні заяви з міжнародних питань (заяви уряду, парламенту, МЗС) вважаються новим видом дипломатичних документів, що останнім часом увійшли в дипломатичну практику, вже можна визначити найбільш типові для них риси: а) самостійний характер цих документів на відміну від документів, що виступають допоміжними до основного дипломатичного документа; б) поширеність цих документів у дипломатичній практиці; в) охоплення

ними значного тематичного кола; г) особливий рівень адресанта – адресата; д) обов'язкове оприлюднення цих документів; е) невеликий обсяг текстів цих документів.

Для лінгвостилістичних спостережень було обрано тексти заяв Уряду України, Верховної Ради України й Міністерства закордонних справ України з міжнародних питань 1991-2003 років (85 заяв). Аналіз заяв на лексичному, найбільш рухомому, рівні мови було проведено з метою виявлення особливостей функціонування наявних у цих текстах лексико-семантичних груп, визначення закономірностей їх уживання, встановлення корелятивних зв'язків із позамовними факторами.

Аналізуючи тексти заяв, ми помітили, що вони тематично неоднорідні й охоплюють різні аспекти міжнародного життя і відносин між державами. Це дозволило розподілити заяви за певними тематичними групами. Кількісно переважають групи заяв з проблем СНД (питання утворення СНД і економічного союзу, формування Єдиного економічного простору, питання правонаступництва й зовнішнього боргу, статус Криму й Севастополя, розподіл Чорноморського флоту) і з проблем збройних конфліктів і тероризму (відповідно по 34%). Знайшли відображення в заявах і проблеми стабілізації миру й відновлення демократії (15%). У процентному відношенні значно менше заяв з проблем дезінформації і фальсифікацій (9%), територіальних претензій (3%), проблем ядерної безпеки (3%), екології (2%).

Тексти заяв можуть мати різний, але в цілому невеликий обсяг. Більшими за обсягом виявились заяви Верховної Ради України, у текстах яких нараховується від одного до сімнадцяти абзаців і від одного до двадцяти двох речень відповідно. Обсяг текстів заяв Міністерства закордонних справ України не перевищує десяти абзаців і вісімнадцяти речень. Тексти заяв парламенту порівняно з текстами заяв міністерства закордонних справ дещо більші, що пояснюється часто розгорнутішою аргументацією, що міститься у заявах, і чіткішими формулюваннями позиції держави.

У текстах заяв, як і інших дипломатичних документів, фахівці виділяють такі обов'язкові структурні елементи, як смислове ядро, аргументаційну частину й частину, що викладає факти.[6] Смислове ядро як основна частина будь-якого дипломатичного документа містить суть питання, що розглядається в документі, є концентрованим вираженням позиції держави з приводу конкретної

проблеми. Аргументаційна частина, від якої насамперед і залежить обсяг тексту дипломатичного документа, покликана мотивувати причини звернення з дипломатичним документом, обгрунтувати позицію держави, переконати в її правомірності, вплинути на читача документа. Частину, що викладає факти, не в усіх текстах дипломатичних документів можна виокремити як самостійний блок, проте саме тут міститься інформація про події, що стали приводом до дипломатичної дії. Аналіз текстів заяв підтвердив, що не завжди структурні частини тексту дипломатичного документа розміщені в чіткій, визначеній послідовності й мають чітку структуру викладу. Проте кожній частині притаманний певний комунікативний спосіб викладу. Смисловий центр тексту передається описово, опис змінюється на міркування, коли виникає потреба обгрунтувати позицію; а міркування переходить у розповідь, коли викладаються факти, що спричинили дипломатичну дію. Незважаючи на такі різні з першого погляду способи викладу, що поєдналися в одному тексті, усі структурні елементи перебувають у тісному взаємозв'язку й обумовлені один одним.

Мовна специфіка текстів сфери дипломатії залежить від основної функції офіційно-ділового стилю – функції повідомлення, і у свою чергу відбиває стильові риси, які притаманні офіційно-діловому стилю в цілому, дипломатичному підстилю й окремим його жанрам зокрема. Серед них насамперед слід назвати точність, достовірність, документальність, ясність, логічність, інформативність, конкретність і лаконічність викладу. Різноманітні лексико-семантичні, лексико-граматичні й лексико-фразеологічні групи, неологізми, спеціальна термінологія і номенклатурні назви утворюють корпус лексичних засобів будь-якого функціонального стилю. Особливе місце у лексичній системі офіційно-ділового стилю належить термінологічним одиницям, з уживанням яких мовознавці пов'язують мовну реалізацію багатьох рис цього стилю. З іншого боку, не менш важливу роль у мовному втіленні основних характеристик дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю відіграють номенклатурні назви, функціонування яких у текстах дипломатичних документів робить їх більш переконливими, достовірними, доказовими.

У лінгвістичній теорії поняття терміна й номенклатурної назви не розриваються мовознавцями, проте співвідношення між ними розглядається дещо по-різному. Не відокремлює номенклатуру

від терміна О.С. Ахманова,[7] яка номенклатурні назви вважає сукупністю термінів-назв, що вживаються у конкретній науковій галузі й є назвами типових об'єктів цієї науки. А.П. Коваль і О.Д. Пономарів вказують на відмінність номенклатурних назв від термінів, яка полягає в тому, що в основі терміна лежить загальне поняття, а в основі номенклатурного найменування – одиничне.[8] Інші мовознавці підкреслюють, що у співвідношенні цих понять терміни є назвами абстрактних понять і категорій, тоді як номенклатура – це назви, що позначають об'єкти цієї галузі науки (С.Я. Єрмоленко, Д.Е. Розенталь).[9] На думку А.С. Д'якова., Т.Р. Кияка., З.Б. Куделько, номенклатурним назвам на відміну від термінів не властива дефінітивна функція, тоді як номінативна функція притаманна й термінам, і номенам. Разом з тим вони підкреслюють, що розв'язання проблеми нормалізації номенклатурних утворень не належить у цілому до компетенції лінгвістики[10].

Наведені визначення дають підстави констатувати, що номенклатурні назви, які вживаються на позначення конкретних, одиничних понять і виконують номінативну функцію, утворюють самостійну лексико-семантичну групу. Виходячи з цих принципових положень і завдань цього дослідження, ми, аналізуючи тексти офіційних заяв з міжнародних питань на лексичному рівні, виявили наявні у цих текстах номенклатурні назви, які обслуговують цей жанровий різновид. У свою чергу вибрані нами номенклатурні назви за семантикою були поділені на кілька груп: а) географічні назви; б) назви міжнародних документів; в) назви міжнародних і закордонних організацій і установ; г) назви державних органів і організацій України та країн, що входять до СНД; д) назви державних і міжнародних посад; е) назви міжнародних нарад.

Найбільш частотною за попередніми підрахунками стала перша із зазначених груп (географічні назви), яка містить у своєму складі:

– назви територій і регіонів (Придністров'я, Бессарабія, Північна Буковина, Близький Схід, Євро-Атлантичний регіон, Центрально-Східна Європа, Західний берег р. Йордан, Балканський регіон);
– офіційні назви держав (Російська Федерація, Литовська Республіка, Республіка Хорватія, Республіка Бєларусь);
– неофіційні назви держав (Китай, Македонія, Кувейт, Польща, Японія, Ірак, Туреччина);
– назви міст (Стамбул, Ліма, Тайбей, Бейрут, Аль-Халіль).

Крім того, до цієї групи увійшли назви колишніх держав (Союз РСР), союзів держав (Співдружність Незалежних Держав), автономних адміністративно-територіальних одиниць (Республіка Крим), півостровів (Кримський півострів), річок (Дунай). У структурі текстів заяв географічні назви частіше вживаються у частині, що викладає факти, до якої висуваються певні вимоги, у тому числі відповідність інформації дійсним фактам. Таким чином, згадування назв конкретних держав, регіонів, територій надають документу достовірності й точності ("З Таджикистану надійшло тривожне повідомлення" – заява МЗС України, 4 лютого 1997 р.)

Назви міжнародних документів утворюють ще одну групу номенклатурних назв, які кількісно переважають у текстах заяв. Серед документів, що згадуються у текстах, є документи, що визначають правовий статус однієї держави (Конституція Росії, Акт проголошення незалежності України), які присвячені конкретним, чітко окресленим питанням міжнародного життя і регулюють відносини двох і більше держав (Договір між Україною і Росією 1990 р., Договір про взаєморозуміння, співробітництво та добросусідство між Румунією та Угорщиною, Пакт Ріббентропа – Молотова), що охоплюють більш широке коло міжнародних питань (Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів та державних боргів; Центральноєвропейська угода про вільну торгівлю, Резолюція Ради Безпеки № 757). Посилання у тексті на той чи інший міжнародний документ пов'язано з оцінкою конкретної події, що стала приводом для заяви. Як ми помітили, міжнародні документи переважно згадуються у смисловому ядрі або в аргументаційній частині текстів заяв, що пояснюється прагненням укладачів документів зробити їх більш переконливими й грунтовними.

Окремими групами виступають назви державних установ і організацій України та країн, що входять до СНД (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Державна дума Росії, Рада національної безпеки й оборони України), назви міжнародних і закордонних установ і організацій (Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Генеральна Асамблея ООН, Конгрес США, Рада Європи, Рада Північноатлантичного співтовариства), назви міжнародних нарад і конференцій (Нарада з безпеки та співробітництва в Європі, Паризька мирна конференція 1946 року), назви державних і міжнародних посад (Генеральний секретар ООН, Президент України,

Федеральний канцлер Австрії), назви закордонних періодичних видань (газета “Аль-Каббас”, газета “Наша страна”). Виявлені номенклатурні назви не закріплені за конкретною структурною частиною тексту, а розосереджені по всьому тексту. Проте особливу їх концентрацію можна помітити в аргументаційній частині й у смисловому ядрі текстів заяв.

Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що використання у текстах заяв згаданих груп номенклатурних назв надають цим текстам підкреслено документального й фактологічно точного характеру. Крім того, вживання зазначеної тематичної номенклатури замість емоційно наснаженої розгорнутої аргументації надають цим текстам особливої стриманості й офіційності, тим самим підкреслюючи значимість інформації.

Таким чином, проведене дослідження дало можливість: а) зафіксувати досить активне функціонування номенклатурних назв у текстах офіційних заяв з міжнародних питань; б) окреслити групи використаних у текстах номенклатурних назв; в) встановити взаємозалежність між ужитими номенклатурними назвами й тематикою текстів заяв; г) визначити структурні частини текстів заяв з переважним уживанням тих чи інших груп номенів; д) підтвердити закономірність використання номенклатурних назв і довести, що вони є засобом мовної реалізації важливих стильових рис; е) переконатись у тому, що вживання номенклатурних назв пов’язано з проявом інтелектуальності мовлення

[1]Коваль А.П. Ділове спілкування. – К., 1992. Артикуца Н.В. Мова права: Методичний комплекс навчальної дисципліни. – К., 2002. Горбачук Д.В. Структурно-семантичні типи стійких сполучень слів в офіційно-ділових текстах: АКД. – К., 1997. Паламар Л.М., Кацавець Г.М. Мова ділових паперів. – К., 1995. Сліпушко О. Українська мова й етапи кар’єри ділової людини. – К., 1999. Прадід Ю.Ф. Юридична лінгвістика як наука і навчальна дисципліна. – Право України. – 2002. – № 7. – С.102. Кравченко С.П. Мова як фактор правоутворення та законотворення. Автореф.дис. – Одеса, 2000. [2]Бех О. Деякі аспекти семантичної інтерпретації текстів сфери міжнародних відносин. - Про український правопис і проблеми мови. – Нью-Йорк-Львів, 1997. Пазинич О.М. Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування: АКД. – К., 2001. Мацько О.М. Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз): АКД. – К., 2001. Максименко А.В. Міжнародно-правові термінологічні словосполучення: структурний аналіз. – Компаративні дослідження слов’янських мов і літератур. – 2001. – Випуск 3.

[3]Ковалев А.Н. Азбука дипломатии. – Москва, 1984. – С.32. Гуменюк Б. Систематизація основних видів документів сучасного дипломатичного листування. – Політика і час. – 1997. - №4. – С.53. [4]Мегедь Е.Ю. Выражение модальности в языке дипломатических документов. – Вестник Киевского университета. – 1984. - №8. – С.61. [5]Ковалев А.Н. Указ. раб. [6]Там само. – С.73. [7]Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – Москва, 1969. [8]Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. – К., 1987 – С.87. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – К., 1993. – С.94. [9]Єрмоленко С.Я. та ін. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К., 2001. Розенталь Д.Э. и др. Словарь-справочник лингвистических терминов. – Москва, 1985. [10]Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. – К., 2000. – С.15.

О.І. Хом'як, викл.

МОВНА КАРТИНА СВІТУ В ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Розглянуто особливості формування ідіостилістики тексту.

The functional nature peculiarities of the artistic world are considered.

Поняття "картина світу" виражає специфіку буття людини, засвідчену інтелектуально-ментальним рівнем мисленнєвої діяльності, і полягає у витворенні власного образу світу шляхом спеціального відображення дійсності як об'єкта пізнання. Творення картини світу охоплює всі види психічної діяльності суб'єкта: відчуття, уявлення, мислення, самосвідомість, а також різноманітні контакти зі світом, в результаті чого виникає цілісний концептуальний образ світу.

Концептуальна картина світу моделюється в мовній свідомості в результаті двох процесів, що мають системний характер: осмислення образів світу, пов'язаних із практичною діяльністю людини, та створення нових ціннісно-пізнавальних конструкцій, здійснених при спеціальному самоаналізі. Мовна картина світу в такій теоретико-лінгвістичній інтерпретації постає важливим складником концептуальної моделі світу – сукупності уявлень і